

סוגיה ד: דיני מוקצה (15): הוקצה למצוותו

רקע

סוגייתנו עוסקת בדבר שהוקצה למצוותו. המושג "הוקצה למצוותו" יכול להתפרש בשתי דרכים:

א. דבר מצוה הוקצה למצוותו, ולכן אסור להשתמש בו תשמיש של חול.

ב. דבר מצוה הוקצה למצוותו, ולכן אינו מוכן לשבת ויום טוב.

נחלקו הראשונים בהבנת הדין ובגדריו.

עסקנו בסוגיה זו בתוכנית הלכה על מסכת סוכה [עמ' 139-142], ולכן לא נכנס כאן לעובי הקורה.

מקורות

א. ל: "ושוין בסוכת החג בחג שהיא אסורה ואם התנה עליה הכל לפי תנאו ומי... אריכתא דמי"

ב. רי"ף טז:יז. באלפס, "תני ר' חייא בר יוסף קמיה דר' יוחנן... כחדא יומא אריכתא דמו" ר"ן ד"ה ושוין, אבל, הלכך

ג. שבת כב. "אמר רב יהודה אמר רב אסי אמר רב אסור להרצות מעות... אבוהון דכולהו דם"

תוס' ד"ה אמר, אבל; תוס' שבת כב. ד"ה סוכה

רי"ן יז. באלפס ד"ה ומיהו, ד"ה ועצי, ד"ה ומאי, "... דלהוי כיומא אריכתא"

ד. שו"ע סי' תרלח ומשנה ברורה סקט"ו

הסבר הסוגיה

"סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין... אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו". [ברייטא ל:]

הגמ' דנה האם ניתן להתנות על חפצי מצוה שיהיה מותר להשתמש בהם תשמיש חול. נחלקו רש"י [סיפא, אביי ורבא] והרי"ף [יז. באלפס] בגרסת הגמ' ובפירושה. לפי גרסת רש"י, שהיא הגרסה שלפנינו, הגמ' מקשה שיש סתירה בין הברייטא האומרת: "ושוין בסוכת החג בחג שהיא אסורה ואם התנה עליה הכל לפי תנאו", לבין הברייטא האומרת שחל שם שמים על הסוכה. בברייטא הראשונה מפורש שניתן להתנות על סוכת החג, ובברייטא השנייה מפורש ששם שמים חל על הסוכה, ואם כך לא ניתן להתנות על עצייה. מתרצת הגמ': "סיפא [שמתייר להתנות על עצי סוכה] אתאן לסוכה דעלמא, אבל סוכה דמצוה לא מהני בה תנאה". ושאלת הגמ', שמפורש בברייטא שלישית שניתן להתנות על נוי סוכה? מתרצת הגמ' שיש

חילוק בין עצי סוכה לבין נוי סוכה. על עצי סוכה קדושה חלה בעל כורחו של האדם, ולכן לא ניתן להתנות עליהם. נויי סוכה אינם הכרחיים להכשר הסוכה, ולכן ניתן להתנות שקדושה לא תחול עליהם. אם אמר "איני בודל מנויי סוכה כל בין השמשות", לא חלה עליהם קדושה, ומותר ליהנות מהם, אבל אם התנה שיוכל ליהנות מהם במשך החג, אסור ליהנות מהם, כיוון שקדושה חלה בין השמשות, וקדושה שחלה אינה פוקעת.

הרי"ף [ביצה טז. באלפס] אינו גורס "סיפא אתאן לסוכה דעלמא אבל סוכה דמצוה לא מהני בה תנאה", אלא מוחק משפט זה, וגורס רק: "ולא מהני בה תנאה". לגרסתו הגמ' אינה מתרצת את הקושיה אלא רק מביאה את הבריייתא של "סככה כהלכתה" שבה מפורש שניתן להתנות על חפצי מצוה. מתרצת הגמ' שלא ניתן להתנות שיהיה מותר לו להשתמש בעצי סוכה ובנוייה בחג, אבל ניתן לומר שאינו בודל מהם במשך כל בין השמשות.

מסביר הר"ן [יז. באלפס ד"ה אבל] שיש הבדל מהותי בין שתי הגרסאות. לדעת רש"י, הגמ' חילקה בין עצי סוכה לבין נוייה. מעצי סוכה לא ניתן להיבדל, ורק מנויי סוכה ניתן להיבדל. לדעת הרי"ף הגמ' לא חילקה בין עצי סוכה לבין נוי סוכה, וניתן להיבדל אפילו מעצי סוכה [שים לב: הראשונים חולקים בפירוש המשפט: "אבל עצי סוכה שחלה קדושה עליהו אתקצאי לשבעה". רש"י מפרש, שעל עצי סוכה חלה תמיד קדושה, ולכן הם מוקצים לשבעה. הרי"ף מפרש, שעצי סוכה שלא בדל מהם חלה עליהם קדושה, והם הוקצו לשבעה].

לדעת רש"י קדושת עצי סוכה נובעת מעצם היותם סוכה, ולכן לא ניתן להבדל מהם. לדעת הרי"ף קדושת עצי סוכה נובעת מההקדשה שבונה הסוכה הקדיש אותם לסוכה, ולכן ניתן להבדל מהם [רש"י (ד"ה אבי ורבא) עצמו אינו מפרש כך, ולא הבנתי פירושו].

תוס' [ד"ה אבל] מקשה שבסוגיה שני נימוקים שונים לאיסור הנאה מעצי סוכה. בתחילת הסוגיה נאמר שחל שם שמים על הסוכה והיא אסורה מהתורה כל שבעה, בסוף הסוגיה נאמר: "אבל עצי סוכה דחלה קדושה עליהו אתקצאי לשבעה" – משמע שעצים אסורים מדרבנן מדין מוקצה. תוס' במסכת שבת [כב. ד"ה סוכה] מקשה שאף לנוי סוכה שני מקורות, בסוגייתנו הוא נאסר מדין מוקצה ובמסכת שבת [כב.] נאסר משום ביזוי מצוה.

עונה התוס' שדין מוקצה אוסר עצי סוכה גם במקרה שאינם נאסרים מדין תורה. תוס' מביא שני היכי תמצא שעצי סוכה אינם נאסרים מדין תורה אלא רק מדרבנן מדין מוקצה:

א. ר"י: כשהסוכה קיימת היא אסורה מדין תורה, כשהסוכה נופלת שם שמים אינו חל עליה, והיא אסורה מדרבנן מדין מוקצה למצוה.

ב. רבינו תם: ההכשר המינימאלי למצות סוכה נאסר מדין תורה, על שאר עצי הסוכה לא חל שם שמים, והם אסורים מדין מוקצה.

תוס' במסכת שבת [כב. ד"ה סוכה] מבאר מדוע צריכים שני מקורות לאיסור הנאה מנוי סוכה. הוא מבאר שביזוי מצוה אוסר את עצם השימוש בנוי סוכה, ו"הוקצה למצותו" אוסרו אף לאחר נפילתו.

הרמב"ן [מובא בר"ן ביצה יז. ד"ה ומיהו] חולק על התוס', ומבאר שעצי סוכה אסורים מהתורה, נויי סוכה אסורים מדרבנן מדין ביזוי מצוה, ודין מוקצה אינו דין בהלכות מצוה, אלא דין בשבת וביום טוב בלבד. אסור ליהנות מסוכה בשמיני עצרת, כיוון שהסוכה הוקצתה למצוה בבין השמשות היא מוקצת בכל היום השמיני.

הרמב"ן חולק על תוס' בהבנת המושג "הוקצה למצוותו". תוס' מבין ש"הוקצה למצוותו" הוא דין בחפצי מצוה, ופירושו שחכמים אסרו ליהנות מחפץ של מצוה. הרמב"ן מפרש ש"הוקצה למצוותו" הוא דין בהלכות שבת, ודבר מצוה מוקצה בשבת וביום טוב.

מפירוש הרמב"ן עולה שהוא חולק על תוס' במספר נקודות:

א. פירוש הביטוי "אתקצי לשבעה". מתוס' משמע שהוא מפרש, את המונח "מוקצה", כאיסור דרבנן ליהנות מחפצי המצוה. הרמב"ן מפרש ש"מוקצה" אינו איסור בפני עצמו, אלא תוצאה, כיוון שחל שם שמים על הסוכה הוקצו עצי הסוכה לכל שבעת ימי החג, ולא ניתן להתנות עליהם.

ב. דין עצי סוכה שאינם נצרכים להכשר סוכה. ר"ת מוכיח מהגמ' בביצה שאיסור "מוקצה" מתייחס לעצי סוכה, לכן ר"ת מחלק בין עצי הסוכה של הכשר סוכה, לשאר עצי הסוכה. הרמב"ן שחולק על ר"ת בפירוש הגמ', אינו זקוק לחילוק זה, ולדעתו כל עצי הסוכה אסורים מהתורה [הר"ן מוסיף שאם בנה סוכה משלש דפנות, ואחר כך הוסיף לה דופן נוספת, הדופן הנוספת אינה דופן של סוכה, ושם שמים אינו חל עליה, אבל אם בנה את כולן כאחד, כולן נאסרות (ועיין ביאור הלכה סי' תרלח ד"ה ואם)].

ג. עצי סוכה ונוייה שנפלו. לדעת תוס' אסור להשתמש בעצי סוכה ונוייה שנפלו ביום חול מפני שהוקצו למצותם. לדעת הרמב"ן עצי סוכה ונוי סוכה שנפלו אינם חפצי מצוה, ומותר להשתמש בהם. אם נפלו בשבת אסור להשתמש בהם כיוון שהוקצו למצותם בין השמשות של כניסת השבת.

סיכום

נחלקו הראשונים בהבנת המושג "הוקצה למצוותו":

תוס' מבין שלמושג "הוקצה למצוותו" משמעות כפולה: א. אסור להשתמש שימוש חול בחפץ שהוקצה למצוה. ב. חפץ שהוקצה למצוה נדחה משימוש של שבת, והרי הוא מוקצה בשבת.

הדין הראשון אוסר להשתמש בחפצי מצוה ביום חול, והדין השני אוסר לטלטלו בשבת. הדין הראשון אוסר להשתמש בעצי סוכה ונוייה בזמן שהוקצו למצוה [=שבעת ימי החג] אף אם נפלו, הדין השני אוסר להשתמש בהם אף בשמיני עצרת [בבין השמשות של שמיני עצרת הם עדיין הוקצו למצוה, וכיוון שהוקצו בין השמשות הוקצו לכל היום].

הרמב"ן מאמץ את המשמעות השניה ודוחה את הראשונה, ולכן אוסר להשתמש בחפצי מצוה רק בזמן שהם משמשים למצוה.

הגמ' אומרת שלא ניתן להתנות על חפצי מצוה אבל ניתן להתנות שאינו בודל מהם כל בין השמשות, וכיוון שלא הוקדשו למצוה מותר ליהנות מהם. נחלקו רש"י והרי"ף האם ניתן להתנות על עצי סוכה או רק על נוי סוכה. רש"י סובר שניתן להתנות על נוי סוכה בלבד, והרי"ף סובר שניתן להתנות גם על עצי סוכה.

הלכה

השו"ע [סי' תרלח סע' א] פוסק שעצי סוכה ונויה אסורים בהנאה כל שמונת ימי החג, אפילו נפלו. המשנה ברורה [סקט"ו] מדגיש שאם נפלו בשבת וביום טוב אסור לטלטלם אפילו לשיטת הרמ"א שאין מוקצה ביום טוב, כיוון שדבר שהוקצה למצותו אסור בשבת וביום טוב לכולי עלמא.